

компетентності учнів. На нашу думку, таке ознайомлення слід розпочинати із вивчення спецкурсів комунікативної лінгвістики, лінгвістичної генології, основ мовної комунікації, комунікативної девіатології на філологічних факультетах педагогічних університетів, під час професійної перепідготовки вчителів української мови.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Баранов А.Г. Функционально-практическая концепция текста. – Ростов-на-Дону, 1993.
2. Бахтин М.М. Проблема речевых жанров // М.М.Бахтин. Эстетика словесного творчества. – М., 1986.
3. Бацевич Ф.С. Вступ до лінгвістичної генології: Навчальний посібник. – К.: Видавничий центр “Академія”, 2006. – 248 с.
4. Бенвенист Е. Общая лингвистика. – Москва, 1974. – 185 с.
5. Вежбицкая А. Речевые жанры // Жанры речи. – Саратов, 1997. – С. 99-111.
6. Остин Дж. Л. Слово как действие // Новое в зарубежной лингвистике. – Вып. 17. Теории речевых актов. – М., 1986. – С. 22-140.
7. Селиванова Е.О. Основы лингвистической теории текста и коммуникации: Монографическое учебное пособие. – К.: ЦУЛ, Фитоцентр, 2002. – 336 с.
8. Серль Дж. Р. Что такое речевой акт // Новое в зарубежной лингвистике. – Вып. 17. Теории речевых актов. – М., 1986. – С. 151-169.
9. Словник-довідник з української лінгводидактики / За ред. М.Пентиліук. – К., 2003.
10. Сорокин Ф. Психолінгвістическіе аспекты изучения текста. – Москва, 1985.
11. Українська мова. Короткий тлумачний словник лінгвістичних термінів / За ред. С.Я.Єрмоленко. – К.: Либідь, 2001. – 224 с.
12. Гойхман О.Я., Надина Т.М. Речевая коммуникация: Ученик. – М.: ИНФРА-М, 2007. – 272 с.

УДК 37.046.16:811.161.1+81'373

О.І. Милостива

РОЛЬ ОНОМАСТИЧНИХ ОДИНИЦЬ У ЗАГАЛЬНОКУЛЬТУРНОМУ РОЗВИТКУ УЧНІВ СЕРЕДНЬОЇ ШКОЛИ

У статті запропоновано шляхи формування мовленнєвої культури учнів середньої школи. Робота над основними видами мовленнєвої діяльності передбачає вирішення цілого комплексу теоретичних і практичних проблем, що є необхідною умовою удосконалення мовної культури.

The head-line article proposed the ways of speech culture of pupils of secondary school pupils in the article is “The role of Onomastic Units in the Cultural Development of pupils of the secondary school”. The work on the basic kinds of speech activities for the solving of the whole complex of theoretical and practical problems, which is a necessary condition for the speech culture improvement.

У формуванні мислячої, діяльної, творчої особистості мові належить визначальна роль, і тому дуже важливою є розробка концепції навчання гуманітарним дисциплінам у середній школі.

Функціональні особливості ономастичних одиниць виявлені й описані в роботах А.Суперанської, В.Ніконова, В.Ташицького, Т.Ісаєва, Ю.Карпенка та ін.

Основна мета вивчення мови (як державної – української, так і рідної – російської) складається у формуванні особистості, що володіє вміннями й навичками використання мовних засобів при аудіюванні, читанні, говорінні, письмі у різних стилях, формах і типах мови.

Комунікативна спрямованість учнів середньої школи ґрунтується на системних знаннях з мови, засвоєних у функціональному аспекті, і на відповідних практичних уміннях і

навичках, а також на загальнокультурному розвитку учнів – естетичному, інтелектуальному, патріотичному, світоглядному, етичному.

Мета даної статті – визначити роль ономастичних одиниць у процесі формування лексичних навичок та у загальнокультурному розвитку учнів середньої школи.

Результати педагогічного експерименту, який проводився на базі шкіл №28, №30, №44 м. Херсона, показують, що в процесі роботи в практиці навчання не створюються сприятливі умови для формування лексичних навичок учнів середньої школи в процесі роботи над видами мовленнєвої діяльності.

Таким чином, актуальність статті визначається завданнями, спрямованими на ознайомлення учнів із іменами власними, що сприяє посиленню комунікативної спрямованості учнів з особливим класом мовних одиниць на уроках з розвитку мови.

Власні імена – слова особливі, що вживаються в особливій сфері й в особливій функції. Вони можуть бути по-справжньому сприйняті й зрозумілі лише в співвіднесеності з тими суб'єктами або об'єктами, які вони називають. Для сприйняття загальних імен така чітка конкретизація не потрібна. Власні імена більше, ніж імена загальні, залежать від екстралінгвістичних факторів, у зв'язку із чим регулюються не цілком законами мови, але й деякими соціальними, юридичними та історичними закономірностями. Обслуговуючи одночасно мову з її нормами та суспільство з його смаками, власні імена входять і не входять у словниковий склад мови, підкоряються й не підкоряються його законам.

Ономастичні одиниці привертали увагу вчених віддавна. Історію їхнього виникнення, значення, зміст, зв'язок з історією суспільства, зі світоглядом і віруваннями людей, з навколишньою природою, а також метаморфози, що відбувалися з ними протягом різних епох, вивчали й вивчають представники самих різних наукових дисциплін – історії, географії, літературознавства, етнографії, психології. Але в першу чергу власні імена стають об'єктом пильної уваги лінгвістів, мовознавців. Будь-яке найменування, будь-яке власне ім'я (незалежно до якого об'єкта живої й неживої природи воно відноситься – до людини, тварини, озера, селища, книги, океанського лайнеру й т.п.) – це слово, і як слово воно входить у систему мови, утворюється за законами мови, за певними законами реалізується в мовленні та піддається можливим змінам надалі.

Власне ім'я дозволяє відрізнити окремий одиничний предмет (явище, подія) від безлічі подібних йому. У цьому його головна функція. Тому власні імена, з погляду граматики, що являються іменниками, протиставляються в російській мові (як й в інших мовних системах) шару іменників загальних, які мають іншу сутність, являють собою узагальнену назву однорідних предметів.

Об'єкти, яким людське суспільство надає власні імена, дуже різноманітні. У ролі таких об'єктів виступають насамперед самі люди, а також різні природні й штучні елементи географічного середовища, космічні тіла, магазини, кінотеатри, кораблі й ін. Тому перед сучасною ономастикою стоять завдання розкрити закономірності в області власних імен всіх видів, установити основні принципи номінації, що діють як у сфері назв природних об'єктів, так й у сфері назв штучних об'єктів. Відомо, що жодна з областей мовознавства не мала скількох вчених-лінгвістів, як ономастика.

Питання вивчення іменувань кораблів як підкласу онімів (навіоніми) вивчалось лінгвістами давно. На важливість дослідження таких найменувань звертали увагу А.Реформатський “Топономастика как лингвистический факт” 1964 р., В.Ніконов “Нерешенные вопросы ономастики Поволжья” 1969 р., В.Ташицький “Место ономастики среди других гуманитарных наук” 1962 р.

Назви кораблів, власне кажучи, не піддавалися повному дослідженню. Можна назвати лише невеликий розділ у монографії А.Суперанської “Общая теория имени собственного”, у якій показані “...разные тенденции в мотивировке русских военных кораблей разных эпох” [6: 19]. Це питання розглядали Т.Ісаєва “Поволжье в названиях волжских пароходов” Чебоксари, 1975 р., В.Ільєнко, В.Ткачук “Имена морских и речных судов в русском языке советской эпохи” Дніпропетровськ, 1973 р.

У дослідженні для підкласу імен кораблів використовуємо термін *навіонім*, що вживається в деяких ономастичних роботах.

Назви кораблів (навіоніми) – одиниця історично рухлива, але деякою мірою обмежена умовностями й традиціями (ім'я “Рюрик” носив у свій час кліпер, фрегат і крейсер). Своєрідна традиція в присвоєнні імен кораблям простежується й у цей час – ім'ям первістка російського військового флоту “Орел”, ентузіасти Хабаровська назвали сучасне парусно-моторне судно.

Моряки надавали й надають особливого значення назві корабля. Уживалися імена святих (русс. “Святой Иоанн Милостивый”, исп. “Nuestra senora del Carmen”), царів, імператорів їхніх родичів і т.д. (русс. “Император Николай”, “Великий князь Константин”, нім. “Кайзер Вильгельм дер Гроссе”).

Досліджуваний ономастичний підклас являє собою безсумнівний інтерес у плані суспільно-історичної й культурно-естетичної інформації (порівн. імена кораблів “Александр II”, “Диана”, “Аскольд”).

Склад імен кораблів, як і будь-яка інша ономастична одиниця, не може бути даним раз і назавжди. Одні імена зникли або зникають із уживання, інші – створюються. Великі суспільні події, відкриття, нововведення викликають у найменуваннях постійні зміни, вивчати які необхідно.

Як пояснює А.В.Суперанська, окремі імена з розвитком суспільних інститутів стають символами певних ідей, напрямків, орієнтацій [5: 12]. Певною мірою це можна віднести й до назви корабля, тому представляється необхідним визначити функцію навіонімів. На думку Ю.О.Карпенка, часто подібним онімам властива інформаційна, рекламна, меморіальна, агітаційна функції [2: 9].

Зростання естралінгвістичних факторів приводить до того, що ім'я корабля стає пропагандируємим, а сам процес іменування перетворюється зі стихійного в спеціально культивіруємий.

У дореволюційний час в назвах приватних кораблів Чорномор'я чітко простежується соціальна диференціація їхніх власників. Наприклад, міщанам належали суда “София”, “Титания”, купцям – “Находка”, “Аграфена”, селянам – “Успех”, “Соколик”, “Полезный”.

У процесі ономастичної номінації істотну роль грає не тільки характер іменованого об'єкта, але й такий показник, як довговічність. У порівнянні із природними об'єктами назва корабля відносно недовговічна, тому зростає активна участь людини в процесі номінації. Той самий корабель може кілька разів поміняти за своє життя власне ім'я, залишаючись тим же об'єктом, змінюючи лише свій статус (порівн.: той самий об'єкт в якості крейсера мав ім'я “Герцог Эдинбургский”, і як загороджувач – “Онега”).

Для кожної епохи характерні своя символіка, своя ієрархія цінностей. Далеко не всі назви кораблів пройшли випробування часом і зберегли найменування минулих років. Це, насамперед, утворені шляхом трансонімізації назви, що опираються на головні, найважливіші топоніми й антропоніми з високою позитивною коннотацією. (“Россия”, “Волга”, “Тургенев”). Це також назви легендарних, прославлених кораблів (“Варяг”, “Паллада”).

Трансонімізація – один із найпоширеніших шляхів утворення нових власних імен всіх розрядів перенос відомого імені в інший ономастичний ряд. У XIX – початку XX ст. античні теоніми – база, опора для утворення назв кораблів (“Диана”, “Паллада”, “Венера”, “Зевс”). Назвами кораблів стають й імена російських святих (“Иоанн Предтеча”, “Архангел Гавриил”, “Георгий Победоносец”, “Апостол Иаков”).

Відбувається збагачення класу навіонімів і за рахунок гідронімів (“Волга”, “Байкал”, “Днепр”, “Дунай”, “Тигр”, “Евфрат”).

Сприяють розширенню даного ономастичного ряду й інші географічні назви (“Украина”, “Тбилиси”, “Самарканд” й ін.).

На уроках російської мови з розвитку мовлення учнів середньої школи можливі завдання з використанням назв кораблів, прислів'їв про море.

1. Про що говорять назви зазначених кораблів (“Слава Екатерины”, “Александр”, “Великий князь Константин”)

Для довідок: Наприкінці XIX ст. кораблі називають іменами полководців, флотоводців і моряків-героїв, це стало традицією. З’явилися імена адміралів, генералів “Капитан Мышевский”, “Капитан Вавилов”, “Алексей Чириков”, “Петр Шмидт” й ін.

2. Подумайте, скажіть, чиїми іменами називали кораблі на початку XIX ст. (“Диана”, “Гектор”, “Аврора”, “Меркурий”, “Паллада”). Приведіть приклади з античної міфології. Згадайте імена богів Древньої Греції.

Для довідок: Пануючим стилем на початку XIX ст. став класицизм, що характеризувався звертанням до образів античності як до норми. Класичний підхід виявився й при виборі назв кораблів.

3. Послухайте прислів’я, запишіть їх і поясніть зміст.

АДМИРАЛ

Умей быть матросом, чтобы стать адмиралом (рус.).

Из капралов не производят в адмиралы (рус.).

И адмиралы службу матросами начинали (рус.).

БЕРЕГ

Не назовешь оба берега своими, ни один твоим не станет (осет.).

В море погружайся, но от берега не отрывайся (франц.).

Противоположный берег всегда кажется зеленым (нем.).

Без берега флот и дня не проживет (рус.).

Море вышло, а берега остались (рус.).

4. Складіть та запишіть приклади речень з використанням назв кораблів (“Волга”, “Днепр”, “Дунай”, “Тигр”, “Евфрат”).

5. Користуючись словником російських прислів’їв, випишіть прислів’я про море та поясніть їх.

6. Напишіть міні-твір, назвою якого буде прислів’я “Умей быть матросом, чтобы стать адмиралом”.

Ознайомлення з ономастичними одиницями в процесі формування лексичних навичок припускає розгляд власних імен в тих аспектах і тих наукових методах, якими користується сучасне мовознавство у всій сукупності своїх напрямків і шкіл – таких як “внутрішня” лінгвістика (структуральна або конструктивна), соціальна етнолінгвістика, порівняльно-історичне мовознавство (компаративістика) та ін.

Таким чином, оволодіння ономастичним матеріалом сприяє на всьому протязі вивчення курсу російської мови лексико-семантичній роботі, яка спрямована на осмислення і вживання в мові власних імен та є доречною при утворенні адекватної методики навчання. При цьому процес формування лексичних навичок може бути реалізований за допомогою поетапного формування мовної й пізнавальної активності учнів. Це має стати предметом подальших наукових досліджень.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Ільєнко В.В., Ткачук В.І. Імена морських і річкових судів у російській мові радянської епохи // Дослідження з російської мови. – Дніпропетровськ, 1973. – Вып.3.
2. Карпенко Ю.О. Специфіка ономастики // Російська ономастика. – Одеса, 1984.
3. Ніконов В.О. Ім’я й суспільство. – М., 1974.
4. Попов С. М. Як ми називаємо судна // Морський флот. – 1984. – №9.
5. Суперанська А.В. Ім’я й епоха // Історична ономастика. – М., 1977.
6. Суперанська А.В. Загальна теорія власного імені. – М., 1973.